

ДО ПИТАННЯ ПРО МОВУ НАВЧАННЯ У ВСЕУЧИЛИЩАХ (УНІВЕРСИТЕТАХ) НА ЗАСІДАННЯХ ГАЛИЦЬКОГО СЕЙМУ

Богдан СОКІЛ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра українського прикладного мовознавства,
вул. Університетська, 1/233, Львів, Україна, 79001,
тел.: (0322) 239 43 55*

Подано законопроекти, якими польські послы Галицького Сейму намагалися впровадити польську мову викладання в університетах Галичини. Описано аргументи, за допомогою яких поляки пробували законодавчо закріпити статус польської мови як навчальної у Львівському університеті.

Проаналізовано погляди українських послів на мову викладання в Львівському університеті. Показано їхнє намагання вирішити проблему мови навчання в університеті відповідно до чинних Австрійських законів, які гарантували рівні права як польській, так і українській народності плекати та розвивати свою мову.

Ключові слова: українська мова, польська мова, німецька мова, мова викладання, мовний закон, університет.

Актуальність дослідження: Так уже склалися політичні умови, що українська мова протягом століть не мала можливості розвиватися на своїй споконвічній території. Тривалий час українські землі належали до різних державних утворень. Кожна держава (за винятком давньої Польщі та Литви) намагалася обмежити розвиток української мови та її вживання в публічному житті українців. Здавалося, що після розпаду Польщі та приєднання Східної Галичини як окремої адміністративно-територіальної одиниці проблеми розвитку української мови відпадуть, оскільки Австрія була Конституційною державою. Саме Австрійська Конституція гарантувала українцям (як і іншим народностям держави) право розвивати свою рідну мову.

У перші роки (навіть десятиліття) українці могли вільно розвивати і вдосконалювати мову. Центральний уряд визнавав галичан окремою нацією і видавав розпорядження, які гарантували повноцінне функціонування української мови в урядах, школах, судівництві. Такий поступ чиновників з Відня не міг сподобатися полякам, які мріяли відновити свою державу до 1772 року.

Поляки бачили, що центральний уряд підтримує українців, визнає їх за окрему народність, видає розпорядження, у яких гарантує розвиток української мови. Боячись остаточно втратити Східну Галичину як свою, на їхній погляд, територію, поляки спочатку почали писати різноманітні доноси до Відня. Оскільки таких доносів було

чимало, то вони врешті-решт викликали недовіру австрійського уряду до українців Східної Галичини. Цим, власне, і скористалися поляки. Особливо розвинули вони свою антиукраїнську діяльність у 1861 році, коли був створений Галицький Сейм, де переважали польські послы. На засіданнях Сейму послы намагалися узаконити польську мову як навчальну в університетах Галичини. Пильну увагу вони звертали на мову навчання у Львівському університеті. На їхню думку, у цьому закладі навчальною мовою повинна бути польська, а українською мовою допускали лише виклади окремих предметів.

Аналіз останніх досліджень: Мовна діяльність Галицького Сейму не була предметом досліджень істориків мови. Окремі аспекти того питання розкрито у статтях Б. Сокола, а саме: “Руська (українська) мова в галицькому крайовому сеймі” (2016), “Цісарські закони та їх виконання в Галичині” (2017).

Мета статті: подати відомості про діяльність послів Галицького Сейму щодо мови навчання в університетах Галичини.

На засіданнях Галицького Сейму відбувалися гострі дискусії щодо мовного питання. Польські послы ніяк не могли примиритися з думкою, що в краю функціонує дві крайові мови, отже, вони мають бути як урядовою, так і мовою навчання. На порядку денному сесій часто виникало питання мови в шкільництві, а також і мови навчання в університетах Галичини.

Особливу активність щодо вирішення мовного питання в університетах Галичини послы виявили на засіданнях Сейму у 1868 році.

Першою спробою послів Галицького Сейму було намагання вирішити питання про мову навчання в університетах Галичини. 14 серпня 1868 року секретар Сейму зачитав подання про запровадження польської мови як навчальної в Ягеллонському університеті. Це подання було скеровано до освітньої (едукативної) комісії. Урядовий комісар пояснив, що в поданні йдеться про зміну статуту 22 червня 1867 року, який зобов’язував вивчати другу крайову мову. Цей документ суперечить статті 19 Основного закону, прийнятого 22 грудня 1867 року. Саме в цій статті скасовано примусове вивчення другої крайової мови [4: 4].

На наступному засіданні було підтримано два внесення Петруського, а саме: а) про впровадження польської мови як мови вкладання в університетах Львова та Кракова. Цей законопроект передбачав і складання іспитів польською мовою; б) визнати сталими три кафедри Львівського університету з польською мовою викладання [5: 4].

Безперечно, що й українські послы не залишилися осторонь цього важливого для української народності питання. 29 серпня 1868 року посол Ковальський вніс подання, яке звучало: “На основаны §. 19 бук. б) краевого статута, благовольтъ высокій Соймъ ухвалити прошеніе до Милостивѣйшого Императора, чтобы: 1) на всеучилищѣ Львовскомъ для наукъ правничихъ выдѣла судового, въ русскомъ языцѣ преподаваемыхъ, постоянныи катедры професоровъ порядочныхъ систематизованы были; 2) суплентамъ преподавающимъ на выдѣлѣ правничомъ Львовскомъ въ языцѣ русскомъ признаны были права и корысти професоровъ порядочныхъ – а прото сыщии на всеучилищѣ Львовскомъ катедры съ выкладомъ русскимъ на постоянныи катедры

професоровъ порядочнихъ измѣнены были; 3) на томъ же всеучилищѣ со всѣхъ предметовъ, преподаваемыхъ въ языкѣ русскомъ, дозволено было складати такъ испыты статскіи якъ испыты строгіи въ цѣли доступленія степени доктора правъ, въ томъ же языкѣ”.

Те внесення буде скероване в едукційну комісію [6: 4].

11 вересня 1868 року на засіданні Галицького Сейму було внесено подання поляка Петруського про мову викладання в університетах Галичини. Петруський пропонував:

“1) щобы языкъ польскій былъ языкомъ преподавательнымъ на университетѣ въ Краковѣ и во Львовѣ;

2) щобы на Львовськомъ университетѣ, кромѣ теперѣшнихъ рускїи преподаваній, въ мѣру розвитку русского языка и потребности, могли также и иннии предметы преподаватись въ языкѣ русскомъ”.

Першим взяв слово посол Ковальський, наголосивши на тому, що він раніше запропонував внесення, яке стосувалося вирішення мовної проблеми в університетах. Тому він просив послів відтермінувати на чотири дні розгляд проекту Петруського, поки освітня комісія не виробить і не подасть на розгляд сесії пропозицій щодо подання Ковальського.

Ковальський наголосив, що право визначати мови навчання в університеті не належить до компетенції крайового Сейму, оскільки в § 18 пункті 2 крайового статуту визначено, що крайовий Сейм має право вирішувати про мову навчання у школах, а § 11 буква і) про заступництво Державної Ради виразно пише, що законодавство у справах університетів належить до компетенції Державної Ради.

Проект закону, на думку Ковальського, намагається провести реформу цілого університету. У цій реформі польську мову встановлено як мову навчання в університетах. Натомість українська мова може бути мовою навчання лише по можливості та за потребою. Однак, наголосив посол, кожен розуміє цю можливість по-своєму. На основі цього постулату щось можна спочатку дозволити, а потім заборонити. Така засада суперечить 19 статті Конституції, яка гарантує принципи свободи та рівноправності мов держави, а також не узгоджується з намірами послів обмежити вживання української мови, оскільки у згаданій статті задекларовано, що кожен народ є рівноправний і має право плекати і розвивати свою мову, а також домагатися якнайширшого вживання її в публічному житті.

Вимога викладати по-українськи в університеті всі предмети продиктована багатьма чинниками, а саме: а) українську мову вживає місцеве населення; б) українською мовою відбуваються виклади окремих предметів на кількох відділах університету; в) українська мова має бути урядовою в усіх місцевих урядах та судівництвах.

Ковальський не погоджувався із твердженням польських послів щодо невиробленості української мови, однак визнав, що вона ще потребує вдосконалення, оскільки мова не розвивається у церкві чи під селянською стріхою. Кожну мову відшліфовують в академіях та університетах і долучаються до цього процесу освічені особи. Отже, таку можливість потрібно надати українській мові.

Відкинув посол як безпідставну тезу про те, що не ватро збільшувати виклади українською мовою, оскільки лекції по-українськи відвідує незначна кількість студентів.

Головною причиною того є те, що поки студенти не переконуються, що українські лекції не пригодяться їм у майбутньому, доти не будуть активно відвідувати їх. Навчання лише тоді матиме користь, коли стане цікавим і повчальним. На переконання доповідача, лекції про Правду Руську, Статут Литовський, пісні Бояна, “Слово про похід Ігорів” підтримали б українську молодь у школі. Отже, такі виклади повинні були й в університеті. У них кожен має полюбити свою мову і навчитися шанувати чужу.

Поляки Кабат та Кржечуновиуш підтримали подання Петруського.

Ковальського підтримали послы Делькевич та Павликов, наголосивши на некомпетентності місцевих Сеймів вирішувати питання мови навчання в університетах.

На думку Павликова, внесення Петруського може бути ухвалене, але з нього треба забрати слова: можливість і потреба.

Далі слово взяв А. Петрушевич, який не погодився з таким умовним допущенням викладанням предметів українською мовою, оскільки такий підхід обмежує гідність української мови і свідчить про її гірший розвиток, аніж польської.

Посол стверджував, що українська мова з лексичного та граматико-формального поглядів є виробленою, унормованою та розвиненою мовою. Свою думку він підтвердив таким аргументами:

а) українська мова нараховує десятий вік своєї літератури, має писемні пам’ятки з XI століття, у той час як польська мова не може похвалитися такими здобутками ще навіть у XIV та XV. Отже, українська мова була набагато раніше виробленою та писемною, аніж польська;

б) до такого раннього розвитку української мови спричинилася та важлива обставина, що український народ прийняв християнство за греко-католицьким обрядом. Саме це і послугувало збереженню чистоти і збагаченню української мови;

в) чисельність народу, який послуговується українською мовою, вдвічі більша, аніж польського.

Також А. Петрушевич акцентував увагу також на потребі навчання українською мовою, оскільки:

а) Львівський університет є єдиним вищим закладом в Австрії для тримільйонного українського населення. Відповідно до розпорядження цісаря Йосифа I, ще в минулому столітті було тут дозволено виклади предметів українською мовою на богословському та філософському відділах;

б) навчання українською мовою дасть змогу полякам досконало вивчити свою рідну мову, яка має значну кількість запозичень з української. Такий підхід спричинить збагачення польської мови, оскільки українська мова з погляду чистоти, лексичної та граматико-формальної повноти є однією з найбагатших між усіма слов’янськими мовами.

Отже, підсумував А. Петрушевич, наведені факти свідчать, що твердження про невиробленість української мови і, відповідно, недоцільність викладати нею у Львівському університеті не збігаються з істиною [3: 2].

На наступному засіданні дебати над внесенням Петруського тривали. Розпочав їх знову Ковальський. Посол не погодився з тим, що в § 1 задекларовано навчальною

лише польську мову, а тому запропонував змінити той пункт і визнати право двох крайових мов бути начальними в університеті. Ковальський вніс таку поправку: “Въ университетѣ Краковськомъ мають быти выклады польски для всѣхъ предметовъ на выдѣлѣ философичномъ, правничомъ и медичномъ, съ изытіємъ исторіи языка нѣмецкого и исторіи права нѣмецкого и литературы нѣмецкой”.

Це дає можливість зберегти рівноправність як народностей, так і їхніх мов. Однак він запропонував, аби про те, чи мають предмети відразу викладати двома мовами, чи поступово, повинна вирішувати адміністрація університету.

Поляки не погоджувалися і продовжували наводити аргументи, які свідчили про те, що польська мова мусить бути винятково навчальною. До таких аргументів належали:

а) занадто мала кількість українських студентів, щоб для них утримувати окремих професорів;

б) через недостатню кількість підручників навчання не може мати великої користі для студентів:

в) українці не мають достатньої кількості власних професорів.

Знову Ковальському довелося спростовувати таку позицію польських послів:

а) у Львівському університеті одну третю становлять українці, отже, відповідно до засад рівноправності тут потрібно створити окремі кафедри;

б) за умови позитивного для української мови вирішення питання у Сеймі українці підготують і відповідну кількість навчальної літератури з допомогою професорів, які володіють українською мовою.

Аби встановити засаду рівноправності, Ковальський запропонував, щоб § 1 звучав так: “На университетѣ Краковськомъ мають быти всѣ предмети и по всѣхъ выдѣлахъ выкладани по польски, на университетѣ же Львовськомъ по польски и по руски съ тѣмъ изытіємъ, що на обохъ университетяхъ, исторія права нѣмецкого, языка и литературы нѣмецкой въ языку нѣмецкомъ мають быти выкладаны”.

Далі посол Лавровський зупинився на тих заувагах, які прозвучали з виступів доповідачів. Він заперечив твердження посла Грохольського, що на сесії не йдеться про те, аби визначити, яка мова має бути навчальною, а лише про те, щоб встановити кваліфікацію тієї чи тієї мови. Апелюючи до звіту комісії, Лавровський наголосив, що в ньому йдеться про мову викладання і висловлено засаду, що такою мовою може бути лише польська. Зі звітом погоджено й поділ тексту на параграфи. Уже в першому параграфі висловлено засаду, що польська мова має бути навчальною, а як виняток у § 2 зазначено про виняткове право української мови бути навчальною.

На слова Грохольського про невиробленість української мови Лавровський відповів, що підставою кожного юридичного предмета є параграфи та кодекс. З того можна зробити висновок, що будь-яка мова, яка спроможна виразити всі параграфи кожного кодексу, є придатною для публічних викладів, оскільки самі виклади є, власне, лише поясненням тексту параграфів. З того погляду, запевнив посол Лавровський, українська термінологія стоїть на рівні з польською, а, можливо, з юридичного погляду і переважає польську.

Свою думку Лавровський, як правник за освітою, підкріпив такими аргументами:

а) від 1848 року українці розпочали переклад чинних законів і йшли дорогою практичною та поступовою. Першим кроком у тому напрямі були студії найдавніших українських законів, а саме: Правди Руської та Статуту Литовського. З оригіналів цих праць українці склали словник, яким користуються у своїй практичній діяльності. Оскільки у XIX столітті цей словник був недостатнім, то українці доповнили його власними працями, звертаючись за необхідності до інших слов'янських мов, зокрема польської та чеської. Тому українці мають власний словник, який вийшов друком у Відні 1851 року.

б) послуговуючись створеним словником українці переклали також закони: цивільний, карний, векселевий, генделевий, стемпелевий, кримінальне (карне) та цивільне право з усіма приписами та законами, які їх стосуються. Отже, переконував Лавровський, українська мова з юридичного погляду перебуває на одному рівні розвитку з польською, а щодо якості висловів – перевищує польську. Українці не мають юридичних коментарів, але це й буде завданням наукових викладів в університеті. Зрештою, таких коментарів не мають і поляки, оскільки українці та поляки, юридично виформовували свою мову винятково з німецьких підручників.

Отже, як з причини гарантованої рівноправності, так і з причини рівної кваліфікації з польською мовою українська мова має такі самі права до публічних викладів, як і польська [1: 1–2].

Зрештою, слово взяв доповідач Тарнавський і від імені комісії виправив помилку, яка закралася в § 1, який відтепер має звучати так: “На всеучилищах Краковскомъ и Львовскомъ должны быти польскіи преподаванія для всѣхъ предметовъ на выдѣлахъ философскомъ, правничомъ и лѣкарскомъ, зи исключеніемъ исторіи нѣмецкого права и исторіи нѣмецкого языка и словесности”.

Після такої поправки виступив посол Сангушко. Наголосивши на рівноправності української та польської мов, Сангушко запропонував об'єднати обидва параграфи в один. На його пропозицію, цей єдиний параграф мусить звучати так: “На всеучилищахъ Краковскомъ и Львовскомъ должны быти преподаванія полскіи или русскіи для всѣхъ предметовъ трехъ выдѣловъ. Дозволено изъятіе только для преподаваній исторіи нѣмецкого права и исторіи языка и словесности нѣмецкой”.

Натомість посол Ковальський запропонував іншу поправку: “Въ Краковскомъ всеучилищѣ должны быти преподаванія полскіи для всѣхъ предметовъ”. “Въ Львовскомъ всеучилищѣ должны быти преподаванія полскіи и русскіи для всѣхъ предметовъ”.

Знову відбулися гострі дебати: одні підтримували поправку Сангушка, інші – Ковальського. Під час голосування поправки Ковальського не були прийняті, а поправку Сангушка записали до першого параграфа.

Маючи на меті хоч якось зберегти українську мову як мову викладання у Львівському університеті, посол Ковальський вніс таку пропозицію до § 2: “Веденіе русского языка яко преподавательного для инныхъ предметовъ послѣдуетъ якъ скоро старатися будуть о то усопособленны къ тому доценты”.

Це внесення не мало підтримки серед послів і було відкинене. Прийняли таку редакцію § 2 після внесення комісії: “Дотеперѣшніи преподаванія русскіи въ Львовскомъ

університетъ будуть ненарушені; введеніе же русского языка до преподаваній инныхъ предметовъ послѣдуетъ по возможности и потребѣ”.

Після дебатів були прийняті й інші параграфи, зокрема, на пропозицію комісії у § 5-му записали: “Доцентамъ приватнымъ оставяетс до воли выборъ между языками преподавательными”. На пропозицію поляка Смольки і з врахуванням його поправки був прийнятий § 4 у такій редакції: “Штатскіи испытыв на выдѣлѣ правничомъ, квалификаційныи испытыв учителей для среднихъ школь, тоже строгіи испытыв докторандовъ свободно каждому выдержати въ одномъ изъ преподавательныхъ языковъ по собственному выбору”.

Закон цей повинен був діяти з початком другого півріччя 1869 року [6: 1], однак будучи, прийнятим на засіданнях Галицького Сейму, він так і не набрав сили. 4 жовтня 1869 року секретар Сейму Тарнавський зачитав розпорядження очільника Намісництва, у якому йшлося про те, що цісар відмовив у санкції цього сеймового закону про мову викладання в університетах Кракова та Львова. Центральний уряд залишив за собою право встановлювати мову навчання в університетах.

Окрім того, урядовий комісар повідомив послів, що уряд має намір перевести Краківський університет на суто польський, а щодо Львівського – того зробити не може. Однак уряд не буде суперечити, щоб лекції у Львівському університеті читали винятково польською мовою [7: 4].

Гострі дискусії щодо мови викладання в університетах Галичини точилися на засіданнях багатьох сесій Галицького Сейму. Маючи переважну більшість у Сеймі, польські послі не дозволили українцям впровадити українську мову як навчальну до Львівського університету.

Мовна політика послів Галицького Сейму заслуговує на окреме монографічне дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бесѣды русскихъ пословъ при дебатѣ надъ внесенемъ п. Петрусого взглядомъ заведеня польского языка яко преподавательного на университетѣ въ Краковѣ и во Львовѣ // Слово. – 14. (26.) 1868. – Ч. 73. – С. 1–2.
2. Засѣданія Львовского сейма // Слово. – 8. (20.) Октовр. 1869. – Ч. 79. – С. 4.
3. Рѣчь посла А. Петрушевича говорена д. 11. Вересня с. г. при генеральной дебатѣ о языкѣ преподавательномъ на Львовскомъ и Краковскомъ университетатхъ // Слово. – 4 (16) вересня 1868. – Ч. 70. – С. 2.
4. Соймъ краевый // Слово – 17. (29.) Августа 1868. – Ч. 65. – С. 4.
5. Соймъ краевый // Слово. – 21. Августа (2. Септ) 1868. – Ч. 66. – С. 4.
6. Соймъ краевый // Слово. – 21. Августа (12. Септ.) 1868. – Ч. 69. – С. 4.
7. Соймъ краевый // Слово. – 16. (28.) Септ 1868. – Ч. 82. – С. 1.

REFERENCES

1. Besidy russkykh poslov pry debati nad vnesenem p. Petruskoho vzgliadom zavedenia polskoho yazyka yako prepodavatelnoho na unyversyteti v Krakovi y vo Lvovi. (1968). *Slovo*, 14. (26.), ch. 73, 1–2.
2. Zasedaniia Lvovskoho seima. (1869). *Slovo*, 8.(20.), *Oktovr*, ch. 79, 4.
3. Rischъ posla A. Petrushevycha hovorena d. 11. Veresnia s. h. pry heneralnoi debati o yazytsi prepodavatelnom na Lvovskom y Krakovskom unyversytetatk. (1868). *Slovo*, 4 (16) *veresnia 1868*, ch. 70, 2.
4. Soim kraevyi. (1868). *Slovo*, 17. (29.) *Avhusta*, ch. 65, 4.
5. Soim kraevyi. (1868). *Slovo*, 21. *Avhusta* (2. Sept), ch. 66, 4.
6. Soim kraevyi. (1868). *Slovo*, 21. *Avhusta* (12. Sept.), ch. 69, 4.
7. Soim kraevyi. (1868). *Slovo*, 16. (28.) *Sept.*, 82, 1.

*Стаття: надійшла до редакції 15.10.2018
прийнята до друку 13.11.2018*

**TO THE QUESTION OF THE LANGUAGE OF STUDY
AT ALL SCHOOLS (UNIVERSITIES) AT THE MEETINGS
OF THE HALYTSKIY SEJM**

Bohdan SOKIL

*Lviv Ivan Franko National University,
Department of Ukrainian Applied Linguistics
1/ 233, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79001,
tel: (0322) 239 43 55*

There were the political conditions under which the Ukrainian language could not develop on its original Ukrainian territory for centuries. For a long time, Ukrainian lands belonged to various state institutions. Each state (with the exception of ancient Poland and Lithuania) tried to limit the development of the Ukrainian language and its use in the public life of Ukrainians. It seemed that after the collapse of Poland and the accession of Eastern Halychyna as a separate administrative-territorial unit, the problems of the development of the Ukrainian language would disappear, as Austria was a constitutional state. It was the Austrian Constitution that guaranteed Ukrainians (as well as other nationalities of the state) the right to develop their native language.

In the first years (even decades), Ukrainians could freely develop and improve their language. The central government recognized residents of Halychyna as a separate nation and issued orders that ensured the full functioning of the Ukrainian language in governments, schools, and judiciary. The Poles who dreamed of restoring their state to the territory of 1772 year could not accept such a move from Vienna's officials.

The Poles saw that the central government supported Ukrainians, recognized them as a separate nation, issued orders supporting the development of the Ukrainian language. Considering Eastern Halychyna as their territory and not wanting to finally lose it, the Poles initially began to report on Ukrainians to Vienna. Because of so many reports the Austrian government eventually began to lose trust in Ukrainians of Eastern Halychyna. The Poles used this situation. In fact, they developed their anti-Ukrainian activities in 1861 when the

Halytskyi Sejm where the Polish ambassadors prevailed was created. At the sessions of the Sejm ambassadors tried to legalize the Polish language as an academic at the universities of Halychyna. They paid special attention to the language of studying at Lviv University. In their opinion, Polish should be the language of studying at this institution, and the Ukrainian language was allowed only when studying certain subjects.

Keywords: Ukrainian language, Polish language, German language, language of teaching, language law, university.